

יעקב ועשו בספר דברים

וַנִּפְּן וְנִסַּע הַמִּדְבָּרָה דָרָךְ יָם סוּף כְּאֲשֶׁר דָּבַר ה' אֵלַי וְנֹסַב אֶת הַר שְׁעִיר יָמִים רַבִּים: וַיֹּאמֶר ה' אֵלַי לֵאמֹר: רַב לְכֶם סֵב אֶת הָהָר הַזֶּה פָּנּוּ לְכֶם צִפְנָה: וְאֶת הָעָם צוּ לֵאמֹר אַתֶּם עֹבְרִים בְּגְבוּל אַחֵיכֶם בְּנֵי עֵשָׂו הַיִּשְׁבִּים בְּשְׁעִיר וַיִּירָאוּ מִכֶּם וְנִשְׁמַרְתֶּם מְאֹד: אַל תִּתְגַּרְוּ בָּם כִּי לֹא אֶתֶן לְכֶם מֵאֶרֶץ עַד מִדְרָךְ כִּי רָגַל כִּי יִרְשָׁה לַעֲשׂו נִתְתִּי אֶת הַר שְׁעִיר: (דברים ב א-ה).¹

יעבר נא אדני לפני עבדו ואני אתנהלה לאטי לרגל המלאכה אשר לפני ולרגל הילדים עד אשר אבא אל אדני שעירה": (בראשית לג יד).²

דברים רבה א טו

"רב לכם טוב את ההר הזה ... אתם עוברים בגבול אחיכם בני עשו". הלכה: אדם מישראל שהוא זהיר בכיבוד אב ואם, מהו שכרו? ...³ אמר רבי שמעון בן גמליאל: לא כיבד בריה את אבותיו כמו אני את אבותי; ומצאתי שכבד עשו לאביו יותר ממני. כיצד? אמר רבן שמעון בן גמליאל: הייתי משמש את אבי בכלים צואים⁴ וכשהייתי הולך לשוק הייתי משליך אותן הכלים ולובש כלים נאים ויוצא בהן. אבל עשו לא היה עושה כן, אלא אותן כלים שהיה לובש ומשמש בהן את אביו הן מעולים.. שנאמר: "ותקח רבקה את בגדי עשו החמודות אשר איתה בבית" (בראשית כז טו) - שבהן היה למוד לשמש את אביו ... הא למדת, היאך היה עשו משמש אביו והיה זהיר בכבוד אבותיו.⁵

א"ר יודן: כיון שבאו ישראל לעשות עמו מלחמה,⁶ הראהו הקב"ה למשה אותו הר שהאבות קבורים בו. אמר לו: משה, אמור להם לישראל: אין אתם יכולין להזדווג לו. עד עכשיו מתבקש לו שכר הכיבוד שכבד את אלו שקבורים בהר הזה. מניין? ממה שקרינו בענין: "רב לכם טוב את ההר הזה".⁷

דברים רבה פרשה א סוף סימן יז

"רב לכם טוב את ההר" - מהו "טוב את ההר"? אמר רבי חנינא: הרבה סיבב עשו את הורו, זה אביו, שהיה זקוק לו להאכילו. מניין? "ויאהב יצחק את עשו כי ציד בפיו" (בראשית כה כח). אמר רבי שמואל בר רבי גדליה: אמר הקב"ה: בעל גמולות אני. בשעה שנתן יעקב לעשו כל אותו הדורון, מה אמר לו עשו? "יש לי רב אחי" (שם לג ט)

¹ בסמוך לכניסה לארץ ישראל, מהמזרח, חוזר וניעור ספר בראשית - סיפור יעקב ועשו. אם אדום הוא עשו, הרי שבכניסה לארץ ישראל מהמזרח, בהכרח עוברים בגבולו או בסמוך לו; ונשאלת השאלה: אם דינו כסיחון וכעוג מלכי האמורי (וכמדון) שבני ישראל כבשו את ארצם, או כמואב (עוד קרוב משפחה של בני ישראל עפ"י ספר בראשית, שנזכיר גם להלן) שהצטוו לא להילחם בו (דברים ב ט). וכבר סופר הדבר בספר במדבר פרק כ: "וישלח משה מלאכים מקדש אל מלך אדום לה אמר אחיך ישראל אתה ידעת את כל התלאה אשר מצאתנו ... והנה אנחנו בקדש עיר קצה גבולך: נעברה נא בארצך וכו'". ושם אדום מסרב ואף מאיים במלחמה וישראל פשוט נוטים לדרך אחרת. וכאן הצינוי הוא של הקב"ה לנטות מראש מגבול "אחיכם בני עשו היושבים בשעיר ... ונשמרתם מאד". ממה יש להישמר? מה זכות לאחינו בני עשו שהם "מחוץ לעסק"?

² ככה נפרד יעקב מעשו בספר בראשית פרשת וישלח. האם בפרשתנו הגיעה שעת האחים לשוב ולהיפגש וקיום הבטחת יעקב? לא נראה! לא מפשט הפסוקים ולא מדרשות חז"ל (אותן נראה בהמשך). הפסוק: "עד אשר אבוא אל אדוני שעירה" יתייחס לעתיד לבוא ולא קשור למפגש של הכניסה לארץ בו אנו דנים. אך שורשי הפגישה המיוחדת הם אכן בספר בראשית. וסיפור האחים, שמעתה יהיו עמים שכנים עם עליות ומורדות ביחסים ביניהם (הן בבית ראשון והן בבית שני), חוזר כאמור וניעור בפרשתנו.

³ כדרכו של מדרש דברים רבה (ומדרשי ילמדנו אחרים), הוא פותח בהלכה ומשם מתגלגל והולך לאגדה וענייני הפרשה. בקטע שהשמטנו, מביא הדרשן את המשנה הידועה בראש מסכת פאה: "אלו דברים שאדם אוכל פירותיהם בעוה"ז והקרן קיימת לעוה"ב כיבוד אב ואם וכו'". והוא ממשיך שם בסיפור הידוע על דמה בן נתינה, ראש פטרבולי באשקלון, שהידר בכיבוד אביו ואמו. אמו: שהייתה "חסרת דעת והיתה מסטרתו בין חביריו ולא היה אומר לה אלא דייך אמי". ואביו: "שפעם אחת באו חכמים יצלו ליקח הימנו אבן אחת טובה שנאבדה מכלי כהן ... ופסקו עמו באלף זהובים, כנסו ומצא רגלו של אביו פשוטה על התיבה שהיתה אבן טובה בתוכה והיה ישן ולא בקש לצערו ויצא לחוץ ריקם". ראה סיפור זה גם בגמרא קידושין לא א, עבודה זרה כג ב, ירושלמי פאה פרק א הלכה א ועוד.

⁴ מלוכלכים, בגדי חול פשוטים. שאלה לשולחן שבת: איפה מופיעים בגדים צואים בתנ"ך? באיזו הפטרה זה מופיע?

⁵ האם "אבותיו" כאן הוא שגרת לשון, או שמרמז שעשו גם כיבד את אברהם סבו ובני בניו הרי הם כבנים? ולעניין כיבוד אב של עשו ובגדי עשו החמודות, כבר הרחבנו לדון בדברינו [בגדי עשו החמודות](#) בפרשת תולדות.

⁶ אם נניח שגם משפט איננו שגרת לשון, אפשר שהוא מקפל גישה לוחמנית שאכן משה ובני ישראל חשבו לכבוש את אדום בדומה לסיחון ולעוג. ולא מצאנו כן בספר במדבר.

⁷ "ההר" הם האבות שקבורים בהרי חברון, במערת המכפלה. ראה גם שמות רבה טו ד שהאבות נקראים הרים: "ואין הרים אלא אבות". וכמו בהערה 5 לעיל, אפשר שהדיבור בלשון רבים "אלו שקבורים בהר" אינו מקרי ומתחבר ל"היה זהיר בכבוד אבותיו" לעיל וכולל גם את אברהם זקנו של עשו. כך או כך, בכניסה לארץ ישראל, חוזר וניעור סיפור יעקב ועשו וסיפור יצחק (ואברהם) ועשו, ובני ישראל מצווים לא להתגרות מלחמה בבני אדום, שכן אלה כבדו את האבות שמתוקף ההבטחה להם באים כעת בני ישראל לרשת את הארץ. יש איזו קרן סמויה שמחברת את פסגות הרי אדום עם הרי חברון (שאולי חזרה גם בבית שני).

- לא תצטער.⁸ אמר הקב"ה: בלשון הזה כיבדו, בו בלשון הזה אני אומר לכם: "פנו מלפניו", "רב לכם טוב את החר הזה".⁹

שם סימן יח

דבר אחר: מהו "רב לכם"? א"ר אחא: אם נוגעים אתם בו, בשלכם אתם נוגעים! כיצד? ברכה אחת ברכו אביו: "ועל חרבך תחיה" (בראשית כז מ), וליעקב בירך עשר ברכות.¹⁰ מנין? שכן כתיב: "ויתן לך האלהים מטל השמים וכו' " (בראשית כז מ); אם בטילה היא ברכתו של עשו, אף עשר שלכם בטלות. הוי: "רב לכם טוב את החר הזה".¹¹

במדבר רבה יט טו¹²

"וַיִּשְׁלַח מֹשֶׁה מַלְאָכִים מִקֶּדֶשׁ אֶל מִלְךְ אֲדוֹם כֹּה אָמַר אַחִידִי יִשְׂרָאֵל אֲתָה יָדַעְתָּ אֶת כָּל הַתְּלָאָה אֲשֶׁר מָצְאָתָנִי (במדבר כ יד).¹³ אמרו לו: אתה ידעת, כשאמר הקב"ה: "ידוע תדע כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה" (בראשית טו יג) - אנו נשתעבדנו ואתה בן חורין! ... משל לשני אחים שיצא שטר חוב על זקנם. פרע אותו אחד מהם. לימים התחיל לשאול חפץ מאחיו, אמר לו: אתה יודע שאותו חוב על שנינו היה, ואני הוא שפרעתי. אל תחזירני מן חפצי שאני שואל.¹⁴

בראשית רבה עד טו

"עַד הַגֵּל הַזֶּה וְעַד הַמַּצְבָּה אִם אֶנִּי לֹא אֶעְבֵּר אֶלֶיךָ אֶת הַגֵּל הַזֶּה וְאִם אֲתָה לֹא תֵעָבֵר אֵלַי אֶת הַגֵּל הַזֶּה וְאֶת הַמַּצְבָּה הַזֹּאת לָרְעָה" (בראשית לא נב).¹⁵

בשעה ששלח דוד את יואב לארם נהרים ולארם צובה פגע באדומיים. בקש לזנובם, הוציאו לו אֶסְטִלִיּוֹת¹⁶ שלהם: "רב לכם טוב את החר הזה" (דברים ב ג). פגע במואביים, בקש לזנובם, הוציאו לו אֶסְטִלִיּוֹת שלהם: "אל תצר את מואב ואל תתגר במלחמה" (שם שם ט) ... באותה שעה לא נהג דוד כבוד מלכות בעצמו, אלא עמד והעביר הפורפירון¹⁷ מעליו ועטרה מעל ראשו ונתעטף בטליתו והלך לו אצל סנהדרין. אמר להם: רבותי, לא באתי לכאן

⁸ את "לא תצטער" זה אפשר להבין בשני אופנים. האחד, שעשו המסרב לקבל את המתנות שהרעיף עליו יעקב, אומר ליעקב: אל תצטער, אל תחסר מרכושך. השני, שהקב"ה אומר לעשו שסופו שלא יצטער על שהיה נדיב ואמר ליעקב: "יש לי רב אחי", וזה מתחבר ל"בעל גמולות" שבתחילת המשפט. לשניהם, כדאי להזכיר שבסוף עשו כן לקח את הדורון שלח לו יעקב שכן כתיב: "ויפצר בו ויקח" (בראשית לג יא). הגמול הוא איפוא לא על הוויתור, אלא על הנכונות לויתור, על האמירה: "יש לי רב אחי".

⁹ שים לב להבדל הגדול שבין מדרש זה לקודם. המדרש הקודם דיבר על הכבוד שנהג עשו ביצחק אביו (ולפי הצעתנו גם באברהם), שבזכותו: "רב לכם, טוב את החר הזה". המדרש שלנו מדגיש שכל השירות שנתן עשו ליצחק היה לא-אמיתי, של "ציד בפיו" - "הרבה סיבב עשו את הורו". ראה רש"י, בראשית רבה ותנחומא: "ציד בפיו - היה צד את יצחק הצדיק בפיו". אז על איזה כבוד מדובר כאן? על הכבוד שחלק עשו ליעקב! וכפי שכבר ציינו בהערה הקודמת, אפילו לא כבוד חומרי ברכוש ממש (ראה לשונו של בלק לבלעם: "כי כבד אכבדך מאד", במדבר כב יז), שהרי בסוף "ויפצר בו ויקח"; רק כבוד של דיבור "בלשון הזה כבדו". ודי באמירה "יש לי רב", על מנת לצוות את בני ישראל: "רב לכם" - טובו את החר הזה.

¹⁰ וכאן שואלים בשולחן שבת: מי ימצא את עשר הברכות שביך יצחק את יעקב.

¹¹ להבנת מדרש זה, יש לדעתנו לקרוא את הפסוק בבראשית בשלמותו: "יש לי רב אחי יהי לך אֶשֶׁר לך"; וכמו כן להתחבר עם מדרש בראשית רבה עח יא שאומר שבמשפט זה של עשו, על שני חלקיו, הוא מודה שהברכות שייכות ליעקב (שהרי מכר את הבכורה) ונתאושו הברכות ביד יעקב". ראה המדרש שם שמסיים ואומר: "... שלא תאמר: אילולי שרימה יעקב אבינו את אביו, לא נטל הברכות. תלמוד לומר: יש לי רב אחי, יהיה לך אשר לך". לפיכך, אומר הקב"ה כאן למשה ולבני ישראל, אם תלחמו כעת באדום, הוא עשו, תפסידו את הברכות שלכם ובראשם הברכה השביעית: "הוה גביר לאחיד" שהיא כוללת את כולם. ראה דברי יצחק לעשו: "הן גביר שמתיו לך .. ולכה איפוא מה אעשה בני".

¹² נעשה אתנחתא בספר דברים, פרשתנו, ונחזור לספר במדבר, פרשת חוקת, בה מסופר שבני ישראל מבקשים לעבור בגבול אדום בדרכם לארץ המובטחת.

¹³ וההמשך שם: "וַיִּרְדּוּ אֲבֹתֵינוּ מִצְרִימָה וַנִּשָּׁב בְּמִצְרַיִם יָמִים רַבִּים וַיִּרְעוּ לָנוּ מִצְרַיִם וְלֹאֲבֹתֵינוּ: וַנִּצְעַק אֶל ה' וַיִּשְׁמַע קִלְנוּ וַיִּשְׁלַח מַלְאָךְ וַיִּצְאָנוּ מִמִּצְרַיִם וְהָיָה אֲנַחְנוּ בְּקֶדֶשׁ עִיר קָצָה גְבוּלָךְ". בני ישראל משתפים את בני אדום בקורותיהם ומתייחסים אליהם כאחים.

¹⁴ אם יש לעשו זכויות בגין היותו בן יצחק ונכד אברהם, ההרים שבגינם אין להילחם בו ולרשת את ארצו, אפשר לפחות לצפות שסייע לאחיו, שהשתעבד במצרים בגין סבא אברהם, להגיע כעת את הנחלה שהובטחה לו. לא הרבה מבוקש, רק לעבור ולקצר את הדרך. במדרש, יש שתיקה רועמת מצד עשו ואין ממנו תשובה. אך במקרא, תגובתו של עשו הוא אדום חדה ובורה: "וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֲדוֹם לֹא תֵעָבֵר בִּי פֶן בְּחָרְבִי אֵצֶא לְקִרְאָתְךָ ... וַיֵּצֵא אֲדוֹם לְקִרְאָתוֹ בְּעֵם כְּבֵד וּבִגְדֵי חֲזָקָה". בבקשה, יעקב-ישראל, לא לספר לי כל מיני סיפורי בראשית! ואם כן, אז בבקשה לקרוא היטב את בראשית פרק לו פסוק ו: "וַיִּקַּח עֵשָׂו אֶת נְשָׁיו וְאֶת בָּנָיו וְאֶת גְּבוּלָתוֹ וְאֶת כָּל נַפְשׁוֹת בָּיתוֹ ... וְאֶת כָּל קְנִיָּו אֲשֶׁר רָכַשׁ בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וַיֵּלֶךְ אֶל אֶרֶץ מִפְּנֵי יַעֲקֹב אַחִיו". פעם אחת, יעקב מספיק! האם כאן חזרת ונגערת שוב כל המחלוקת העתיקה? האם לאחר תגובה כזו גם בני ישראל-יעקב פטורים ממחויבותם?

¹⁵ עוד קודם להיפרדות יעקב ועשו, קדמה ברית יעקב ולבן וסימון "מעבר גבול" בין ארץ ישראל המערבית ועמי עבר הירדן מזרחה. זו הסיבה שמדרש זה ממוקם בפרשת ויצא. משם מתגלגל הדרשן לישראל ואדום ומשם להיפרדות החבילה והפרת הבריתות.

¹⁶ תעודה על אבן.

¹⁷ בגד ארגמן סמל המלכות.

אלא ללמוד, אם נותנים אתם לי רשות אני מלמד. שלחתי את יואב לארם נהרים ולארם צובה ופגע באדומיים והוציאו לו אסטליות שלהן: "רב לכם". והלא הם פרצו את הגדר תחילה: "ויאסוף אליו את בני עמון ועמלק" (שופטים ג יג)¹⁸ ... כמה אגרות כתב? ר' אייבו אמר שתיים כתב אחד לאדומיים, ואחד למואביים. ר' חנינא אמר: איגרת אחד כתב, זהו שכתוב: "בְּהַצֹּתוֹ אֶת אֲרָם נְהָרִים וְאֶת אֲרָם צוֹבָה וַיֵּשֶׁב יוֹאָב וַיִּדֹף אֶת אֲדוֹם בְּגִיא מַלְח שְׁנַיִם עֶשְׂרֵי אֶלֶף" (תהלים ס ב). חזר ולמד אדומיים משל מואביים: "למנצח על שושן עדות" (שם) – לעדה, שהיא מְשִׁיחָה בלשונו של אלהים.¹⁹

דברים רבה פרשה א סימן טז

דבר אחר: "רב לכם טוב את החר הזה". זהו שאמר הכתוב: "מי יובילני עיר מצור" (תהלים ס יא)²⁰ – זו רומי. ולמה דוד קורא אותה מצור? עיר שמצירה לישראל ... עיר מצור שמבוצרת מכל מקום שאין אדם יכול לכבוש אותה ... עיר שהכל מבצרים אותה. א"ר יוחנן: היה דוד מתאוה ואומר: "מי יובילני עיר מצור?" – מי יתן שאפרע ממנה. אמר לו הקב"ה: דוד, ויכול אתה לה? אמר לפניו: רבש"ע, "מי נחני עד אדום?" – אמר לפניו: מי שכבר השליטני על אדום, הוא משליט אותי אף על זו.²¹ פעמים הרבה ששלט דוד על אדום, שנאמר: "וישם באדום נציבים" (שמואל ב ח יד). מהו "נציבים"? ר' סימון אמר: קִסְטָרְס, רבנן אמרי: אֲדֹרְיָאֲנִיטִים.²² א"ר יהודה בר סימון: א"ל הקב"ה: דוד, יודע אני שידוך חדות וחרוצות, ואני מבקש לרדות את עולמי בהם.²³ דבר אחר: דוד, אני צריך לה לדורות, וכבר משה רבך בקש להזדווג להם ואמרתי לו: "רב לכם" – רב יצוה לתלמידיו: "טוב את החר הזה".²⁴

שם סימן יז

דבר אחר: "רב לכם טוב את החר הזה". זהו שאמר הכתוב: "דום לה' והתחולל לו אל תתחר במצליח דרךו באיש עשה מזמות" (תהלים לו ז). מהו "והתחולל לו"? צפה להקב"ה, כענין שנאמר: "מה תשתוחחי נפשי ותהמי עלי הוחילי לאלהים" (תהלים מב ו). "והתחולל לו" – א"ר תחליפא דקסרין: ... אם באו עליך יסורין קבל אותן בקהילה.²⁵ "אל תתחר במצליח דרכו" – זה עשו שכתוב בו: "מדוע דרך רשעים צלחה?" (ירמיה יב א). "באיש עושה מזמות" – זה עשו שדן את בני אדם בערמה. כיצד? הדיין הזה של מלכות דן את הרוצח והוא אומר: למה הרגת? והוא אומר: לא הרגתי. והוא שואל אותו ואומר: ובמה הרגתו, בסייף או ברומח או בסכין? דבר אחר: "דום לה' "

¹⁸ מלחמת אהוד בן גרא המואבי שהצר מאד לישראל ונלוו אליו עמי שאר עבר הירדן המזרחי ועמלק מייצג את אדום. ואם אנחנו בספר שופטים, ראה איך באגרת ששלח יפתח למלך בני עמון, הוא מתאר את מה שהתורה בפרשתנו ובפרשת חוקת מספרת: "וישלח יפתח מלואים אל מלך אדום לאמר אעברה נא בארצך ולא שמע מלך אדום וגם אל מלך מואב שלח ולא אבה וישב וישאל בקדש: וילך במדבר ויסב את ארץ אדום ואת ארץ מואב ויבא ממזרח שמש לארץ מואב ויחננו בעבר ארנון ולא באו בגבול מואב כי ארנון גבול מואב" (שופטים יא יז-יח). אבל עמי האזור, ובתוכם אדום, "פרצו את הגדר תחילה". הגלעד שהקימו לבן ויעקב, נותר גל אבנים גרידא וממילא בטל גם הציווי: "רב לכם, טוב את החר הזה" והמשכו שם: "אל תתגרו בם כי לא אתן לכם מארצם עד מדרך קף רגל כי ירשה לעשו נתתי את הר שעייר".

¹⁹ הדרשן נזקק לפסוק מתהלים על מנת להראות שדוד נלחם באדומים והציווי לא להתגרות בהם כבר חלף עבר מן העולם בתקופת השופטים והמלכים, וכל זאת משום שהם "פרצו את הגדר תחילה". ובאמת, יכול היה להביא את הפסוק משמואל ב ח יד: "וישם באדום נציבים בכל אדום שם נציבים ויהי כל אדום עבדים לדוד", כמו גם מלכים א יא טו: "ויהי בהיות דוד את אדום בעלות יואב שר הצבא לקבר את החללים ויך כל זכר באדום". ובעצם, כבר קדם שאול לדוד, כמסופר בשמואל א יד מז: "וישאל לכד המלכה על ישראל ויחם סביב בכל אביו במואב ובבני עמון ובאדום ובמלכי צובה ובפלישתים ובכל אשר יפנה ירשיע". נפרצה הגדר.

²⁰ יש לקרוא את הפסוק שם עד סופו: "מי יבילני עיר מצור מי נחני עד אדום". ופסוק לפניו: "מואב סיר רחצי על אדום אשליך נעלי עלי פלשת התרעעי". זה אותו פרק ס בתהלים שראינו בסוף המדרש הקודם, המכיל עימות והתחשבות עם עמים רבים באזור.

²¹ ראה התרגום בחק לישראל פרשת עקב יום חמישי: "מי יבילני עיר מצור מי נחני עד אדום" – וכדון דחבית מן אוביל יתי עד כרכא דרומי רשיעא, מן דרבי עד קושטניא דאדום. וצריך לבדוק מי המתרגם.

²² קסטרים הם חילות מצב, אנדריאנטים הם אנדרטאות לכבודה של המלכות – הקיסר. לא בכדי משתמש פה הדרשן במונחים המתאימים למלכות רומי המוכרת לו מתקופתו הוא ומדמה את סמלי מלכות דוד לאלה של רומא.

²³ בהם – ברומיים, לא בידיו של דוד. הקב"ה זקוק לידיהם ושלטונם של הרומיים. "ואני" במשפט, כמו: אבל אני, וא"ו הניגוד.

²⁴ דוד שהכניע את אדום, מבקש להכניע גם את רומי, תולדתה של אדום! והקב"ה עוצר אותו. יש לרומא תפקיד בעולם, לשמש שבט אפו של הקב"ה ולרדות בעזרתה את העולם כולו, כולל עם ישראל. אם דוד מנסה להקדים את ההיסטוריה, ודרך דיכוי אדום עד תום, להכניע גם את רומא העתידה להחליף את אדום, בעקירה מהשורש או ב"קפיצה קוואנטית" דמונית במכונת הזמן, באה תשובת הקב"ה ומקפיצה את דוד אחורה לפרשה שלנו, מזכירה לו את בריתות ספרי ודברים ומחילה את הציווי "רב לכם טוב את החר הזה" (שיש לקרוא אותו כך: רב לכם! טוב את החר הזה" או כפי שאומר המדרש: הרב מצווה לכם לשוב מעל אדום) – על מלכות רומא הגדולה.

²⁵ חילה כפשוטו היא רעדה או חרדה. אבל בהקשר זה, נראה שהכוונה לציפייה וייחול ודרשה זו ממשיכה את קודמתה: "צפה להקב"ה, כענין שנאמר: מה תשתוחחי נפשי ותהמי עלי הוחילי לאלהים". ראה פירוש דעת מקרא (עמוס חכם) על הפסוק בתהלים לו ז שמשמש בסיס לדרשה זו: "דום לה' והתחולל לו – צפה בדומיה לתשועת ה', קוה לה".

והתחולל לו" - אמר רבי יהושע בן לוי: בשעה שבאו השונאים להחריב את ירושלים, היו שם ששים רבוא של מזיקין והיו עומדים על פתחו של היכל לפגוע בהם.²⁶ כיון שראו את השכינה רואה ושותקת, מניין? שכתוב: "השיב אחור ימינו מפני אויב" (איכה ב ג), אף הם נתנו מקום.²⁷ אמר רבי יהודה בר סימון: "דום לה" - [הקב"ה] ראה אותו מחריב את ביתו ושותק לו, ואתם מבקשין להזדווג לו? עד עכשיו מתבקש לו שכר כיבוד אבותיו.²⁸

דברים רבה א כ

אמר רבי שמואל בר נחמן: כשעמד עשו עם יעקב, אמר לו עשו: יעקב אחי, נהלך שנינו בעולם הזה כאחת. מה אמר לו יעקב? "יַעֲבֹר נָא אֲדָנִי לְפָנַי עֲבָדוּ וְאֲנִי אֶתְנַהֲלָה לְאִטִּי לְרַגְלֵי הַמְּלָאכָה אֲשֶׁר לְפָנַי וּלְרַגְלֵי הַיְלָדִים עַד אֲשֶׁר אָבָא אֶל אֲדָנִי שְׁעֵירָה" (בראשית לג יד) ... אמר לו (יעקב לעשו): עד עכשיו יש לי להעמיד מלך המשיח שכתוב בו: "כי ילד יולד לנו" (ישעיה ט ה) ... אמר ר' שמואל בר נחמן: חזרנו על כל המקרא ולא מצינו שעמד יעקב עם עשו בשעיר. ומהו "שעירה"? אמר לו: עד עכשיו יש לי להעמיד שופטים ומושיעים להיפרע מאותו האיש. מניין? שנאמר: "ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו" (עובדיה א כא). אמרו ישראל לפני הקב"ה: רבש"ע, עד מתי משועבדים אנו בידו? אמר להם: עד שיבוא אותו היום שכתוב בו: "דָּרַךְ פּוֹכֵב מִיַּעֲקֹב וְקָם שֹׁכֵט מִיִּשְׂרָאֵל ... וְהָיָה אֲדָוִם וְרָשָׁה וְהָיָה רָשָׁה שְׁעִיר אִיבִיו וְיִשְׂרָאֵל עֹשֶׂה חֵיל" (במדבר כד יז-יח) - כשיצא כוכב מיעקב וישרוף קשו של עשו. מניין? שנאמר: "והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה ובית עשו לקש" (עובדיה א יח). אמר הקב"ה: אותה שעה, אני מופיע מלכותי ומולך עליכם, שנאמר: "ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו והיתה לה' המלוכה" (שם שם כא).²⁹

שבת שלום

ושנזכה לראות בנחמת ציון ובניין ירושלים מחלקי המים

²⁶ בהם - באויבים. ששים רבוא מזיקין היו עומדים על פתחו של היכל מוכנים לפגוע בחיילות רומי הצרים על ירושלים.

²⁷ ואפשרו לאויב לכבוש את ירושלים.

²⁸ ראה במקבילה בנוסח ליברמן של דברים רבה, שם יש גם כעס על עשו-רומי ואזכור של הנקמה לעתיד לבוא: "הרף מאף (תהלים לז ח) - א"ר יצחק: הצדקת רבקה אמרה: עד שוב אף אחיך ... והוא לא עשה כן, אלא: ויטרוף לעד אפו ועברתו שמרה נצח (עמוס א יא). אף אני: ועשיתי באף ובחמה נקם את הגויים (מיכה ה יד)". אך בעיקרו, יש כאן השלמה ועצה של הנמכת קומה וקבלת עול מלכות רומא בהשלמה. והכל בהסתמך על הפסוק שלנו: "רב לכם טוב את ההר הזה", ראה בהמשך דברים רבה ליברמן שם: "א"ר מאיר: עתידין להיות אומרים: כאן פלטין שלו, כאן תיאטרון שלו, כאן היתה בימה שלו, והתבוננת על מקומו ואיננו. א"ר מאיר: עתידין ישראל להיות ענוים, שנאמר: וענוים ירשו ארץ, אלו ישראל, ויתענו על רוב שלום. ר' עזריה בש"ר יהודה בר' סימון: כדאי הוא אותו השלום שאמרת לך, רב לכם טוב". גם לשלום יחסי וכפוי, ע"י אימפריה מושלת שבאה מצאצאי אחינו עשו, יש ערך ואין לעם ישראל ברירה, אלא "לסוב את ההר", לקבל את "שלום רומא" (pax romana) כמות שהוא ולנסות לפרשו בדרך זו או אחרת. ואולי יש כאן גם ניכוס של האימפריה הרומית אלינו. מי אלה הכובשים הגדולים שכל העולם תחת כפות רגליהם? אלה האחים שלנו! והכל ככתוב בספר בראשית ודבריו! ומה נעשה? נצניע עצמנו, נתכנס בבתי תפילה ותורה ונצפה לישועה. ראה שוב דברים רבה (הרגל, הנדפס, זה שאנחנו כל הזמן מצטטים) פרשה א סימן יט: "מהו פנו לכם צפונה? א"ר חייא: אמר להם: אם ראיתם אותו שמבקש להתגרות בכם, אל תעמדו כנגדו, אלא הצפינו עצמכם ממנו עד שיעבור עולמו. הוי: פנו לכם צפונה. א"ר יהודה בר שלום: אמרו לו ישראל: רבש"ע, אביו מברכו: על חרבך תחיה ואתה מסכים עמו ואומר לנו הצפינו עצמכם מפניו, ולהיכן נברח? אמר להם: אם ראיתם שמזדווג לכם, ברחו לתורה. ואין צפונה אלא תורה שנאמר (משלי ב) יצפון לישרים תושיה. דבר אחר: מהו צפונה? אמר רבי יצחק אמר הקדוש ברוך הוא: המתינו עד עכשיו מלך המשיח לבוא ויקיים: מה רב טובך אשר צפנת ליראיך (תהלים לא כ)".

²⁹ ראה בראשית רבה עח יד: "עד אשר אבא אל אדוני שעירה - אמר רבי אבהו: חזרנו על כל המקרא ולא מצאנו שהלך יעקב אבינו אצל עשו להר שיעיר מימיו. אפשר יעקב אמת היה ומרמה בו? אלא אימתי הוא בא אצלו? לעתיד לבוא. הדא הוא דכתיב (עובדיה א) ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו". סגירת החשבון הסופית, לא רק עם עשו של ספר בראשית, אלא עם עשו בגלגולו ההיסטוריים השונים: אדום, הורדוס, רומא, הנצרות (ראה הבית האחרון בפיט מעוז צור), תהיה רק לעתיד לבוא, רק בימות המשיח. עד אז, החשבון שבין שני האחים התאומים, בני יצחק ורבקה, נכדי אברהם ושרה - פתוח ועומד. וגם אז לא יהיו הדברים כ"כ פשוטים וקלים. ראה פסיקתא רבתי פסקא יב - זכור: "א"ר יהושע בן לוי: אף לעתיד לבא עתידין ראשי השבטים להזדווג עם שרו של עשו ואינו נופל בידם. וכיון ששרו של יוסף בא ומזדווג לו מיד הוא נופל לפניו. למה? שכל אחד ואחד כשבא להזדווג לו מיד הוא מסלקו בתשובות. לראובן אומר: נחשדת על אשת אביך. לשמעון וללוי אומר: אף אתם הרגתם את שכם. וליהודה אומר: אף אתה נחשדת על כלתך. ולכל השבטים הוא מסלק לומר: אתם מכתם את אחיכם. כיון ששרו של יוסף בא להזדווג לו, מיד נופל לפניו, שאין לו מה להשיבו: והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה (עובדיה א יח), ומיד: ודלקו בהם ואכלום ולא יהיה שריד לבית עשו". ומי יכול לומר על עצמו היום שיש לו ייחוס ברור ליוסף?